

Література

1. Бабасв В. К. Презумпции в советском праве. — Горький, 1974.
2. Байтип М. И. Сущность права (Современное нормативное понимание на грани двух веков). — Саратов, 2001.
3. Бережний О. І. Презюдиціальність судових рішень у кримінальних справах. — Х., 2004.
4. Зайцев И. М. Устранение гражданских ошибок в гражданском процессе / Под ред. М. А. Вилкут. — Саратов, 1985.
5. Левченко О. В. Презумпции и презюдиции в доказывании. — Астрахань: Изд-во АГТУ, 1999.
6. Треушников М. К. Судебные доказательства. — М.: Гордец, 1999.

УДК 343.123.1

*В. Волошина***РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ**

Питання обов'язковості процесуальних рішень досліджували такі видатні вчені як, М. І. Бажанов, Н. В. Глинська, Ю. М. Грошевий, І. Я. Дюрягін, А. Я. Дубинський, В. Т. Маляренко, Н. Г. Муратова, О. І. Тищенко, Л. Черечукіна, В. І. Чорнобук та інші, однак питання реалізації цього принципу у стадії досудового розслідування є мало дослідженими.

Принцип обов'язковості процесуальних рішень у стадії досудового розслідування необхідно розглядати у двох аспектах: обов'язковість процесуальних рішень органу дізнання, дізнавача, слідчого, прокурора та обов'язковість судових рішень для стадії досудового розслідування.

У літературі дається визначення кримінально-процесуального акту органів попереднього розслідування — це направлене на здійснення завдань кримінального судочинства та здійснюване із дотриманням встановленої законом процесуальної форми у ході попереднього слідства або дізнання процесуальна дія прокурора, слідчого (начальника слідчого відділу) або особи, яка провадить дізнання, облічене у письмову форму процесуального документа [1, 22]. Слід зазначити, що у стадії досудового розслідування приймаються рішення не тільки органами досудового розслідування, а й судом (суддею), і тому у сучасних умовах можна стверджувати про обов'язковість саме процесуальних рішень (не тільки органів досудового слідства, до яких суд (суддя) не належить).

Стаття 61 Модельного КПК для держав — учасниць СНД передбачає, що законні рішення судів і органів кримінального переслідування по набранні ними чинності, а також законні розпорядження, вимоги, доручення, виклики та інші звернення судів і органів кримінального переслідування є обов'язковими для всіх без винятку державних органів, громадських об'єднань, посадових осіб, громадян, інших юридичних і фізичних осіб і підлягають неухильному виконанню відповідно до закону на всій території незалежної держави.

Тобто Модельний КПК для держав — учасниць СНД формулює загальну обов'язковість процесуальних рішень у кримінальному процесі.

КПК України прямо не встановлює обов'язковості процесуальних рішень органів дізнання, дізнавача (на відміну від процесуальних рішень слідчого), хоча у літературі відзначається, що юридична (законна) сила правозастосовчих актів проявляється у таких їх властивостях, як обов'язковість, кінцевість, неспростовність, виключність, преюдиціальність та виконуваність [2, 116]. Однак висновок про обов'язковість таких рішень можна зробити із аналізу норм КПК щодо правового статусу та повноважень органу дізнання, дізнавача. Так, орган дізнання має повноваження на порушення кримінальної справи; провадження слідчих дій (які мають й певні елементи примусу — обшук, виїмка тощо), на зупинення дізнання, на закриття кримінальної справи. Дії й постанови органів дізнання можуть бути оскаржені прокурору та до суду. Дізнавач має самостійні владні повноваження, а саме: об'єднання і виділення кримінальних справ; допуск захисника до участі у справі; складення протоколу про відмову від захисника; призначення захисника; надання захиснику дозволу на застосування науково-технічних засобів при ознайомленні з матеріалами справи; визнання громадянина потерпілим; визнання особи цивільним позивачем; викликати будь-яких осіб як свідків і як потерпілих для допиту або як експертів для дачі висновків; вимагати від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні у справі фактичні дані; вимагати проведення ревізій, вимагати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність»; доручити підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі; застосувати привід; інші повноваження, передбачені кримінально-процесуальним законом. У межах цих повноважень він приймає рішення, які є обов'язковими для осіб, щодо яких вони прийняті.

Процесуальне рішення слідчого — це правовий акт, у якому слідчий, в межах своєї компетенції, у встановленому кримінально-процесуальним законом порядку виражає у вигляді державно-владного веління висновки про виконання (або невиконання) конкретних процесуальних дій, що обумовлено необхідністю досягнення завдань кримінального судочинства та вимогами закону стосовно фактичної ситуації, що склалася [3, 34].

Обов'язковість процесуальних рішень слідчого проявляється у обов'язковості їх виконання всіма підприємствами, установами і організаціями, посадовими особами і громадянами. Однак це не стосується такої форми рішень, як подання (крім подання про усунення причин та умов вчинення злочину), оскільки у цьому випадку слідчий лише ставить питання перед компетентним суб'єктом, уповноваженим на його вирішення. До осіб, для яких процесуальне рішення слідчого є обов'язковим, належать як суб'єкти кримінального процесу (органі дізнання, обвинувачений, підозрюваний, потерпілий тощо), так і особи, які не є

суб'єктами кримінального процесу (підприємства, установи, організації, в яких вилучаються документи, особи, у житлі чи володінні яких провадиться обшук, виїмка, лікар, експерт тощо). Виконання рішення слідчого спирається на примусову силу держави. Інше становище складається у тих випадках, коли виконання рішення припускає активну взаємодію слідчого та особи, яка залучається до кримінального судочинства, для якої участь у такого роду діяч є правом, а не обов'язком [3, 84].

КПК України прямо не закріплює обов'язковість процесуальних рішень прокурора. Однак висновок про обов'язковість процесуальних рішень прокурора можливо зробити, по-перше, із ч. 1 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру», відповідно до якої вимоги прокурора, які відповідають чинному законодавству, є обов'язковими для всіх органів, підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян і виконуються невідкладно або у передбачені законом чи визначені прокурором строки; по-друге, із змісту ч. 3 ст. 227 КПК, відповідно до якої вказівки прокурора органам дізнання і досудового слідства у зв'язку з порушенням і розслідуванням ними кримінальних справ, дані в порядку, передбаченому КПК, є для цих органів обов'язковими. Оскарження одержаних вказівок вищому прокуророві не зупиняє їх виконання, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 114 КПК; по-третє, із змісту ст. 227 КПК, що передбачає санкціонування та давання згоди прокурором на певні процесуальні рішення.

У літературі існує дискусія із приводу обов'язковості згоди прокурора на подання слідчого про обрання запобіжного заходу — взяття під варту та наслідків ненадання такої згоди. Пункт 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» [4] передбачає, що суди не повинні брати до провадження подання, внесені відповідно до ст. 165-2 КПК, якщо на порушення ч. 2 цієї статті вони не були погоджені з прокурором, або той із ними не погодився, або з подання не зрозуміло, який саме прокурор (його посада і прізвище) дав згоду. Незважаючи на це, це питання є дискусійним у літературі. Л. Черечукіна зазначила, що необхідність згоди прокурора на внесення подання та неможливість його судового розгляду без цієї згоди є порушенням самостійності дізнання та слідства як сторін процесу, обмежується юрисдикція суду як гілки влади, нарешті, можуть обмежуватися права потерпілого, цивільного позивача, їх законних представників, інших осіб, зацікавлених у судовому вирішенні питання про арешт, тримання під вартою такої особи [5, 50]. В. І. Чорнобук вважає, що, враховуючи те, що слідчий — процесуально самостійна особа, він має право відстоювати перед суддею свою думку стосовно питань, викладених у поданні. Якщо прокурор відмовляє слідчому у підтриманні подання, то він має зробити позначку на поданні слідчого, а мотиви своєї відмови викласти письмово у своїх запереченнях, які разом з поданням слідчого направляються судді до розгляду. У цьому випадку присутність прокурора при розгляді суддею подання слідчого має бути обов'язковою [6, 268]. Однак з цим погодитися не

можна. Прокурор у кримінальному судочинстві здійснює конституційну функцію прокурорського нагляду за дотриманням законів органами, які провадять дізнання, досудове слідство. І цей нагляд повинен обов'язково поширюватися на процесуальні дії щодо обмеження конституційних прав громадян. Тому слід погодитися з О. І. Тищенко, яка зазначила, що складання слідчим подання є процедурою, яка без згоди прокурора не має юридичної сили [7, 65]. Таким чином, згода прокурора на подання є обов'язковою, а наслідком її ненадання є неможливість звернення до суду із поданням про взяття під варту.

Судові рішення також є обов'язковими у стадії досудового розслідування. Відповідно до ст. 403 КПК вирок, ухвала і постанова суду, що набрали законної сили, є обов'язковими для всіх державних і громадських підприємств, установ і організацій, посадових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України. Законна сила судового рішення є особливою правовою дією матеріально-правового і кримінально-процесуального закону в конкретному акті правосуддя. Вона є втіленням сили та авторитету судової влади, наділяє, зокрема, вирок такими характерними ознаками, як загальнообов'язковість, виключність і преюдиціальність [8, 40]. Стосовно стадії досудового розслідування це особливо проявляється у обов'язковості вироку, який набрав законної сили, ухвали чи постанови суду про закриття справи, оскільки, відповідно до ст. 6 КПК, кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю щодо особи, про яку є вирок по тому ж обвинуваченню, що набрав законної сили, або ухвала чи постанова суду про закриття справи з тієї ж підстави. Крім того, обов'язковими є й постанови суду, якими кримінальну справу повернено на додаткове розслідування: це впливає з ч. 3 ст. 246 КПК, відповідно до якої суддя може вказати у постанові, які слідчі дії повинні бути проведені при додатковому розслідуванні.

Окремо слід виділити судові рішення, винесені у порядку судового контролю. Слід зазначити, що КПК чітко не встановлює моменту набрання законної сили щодо рішень про провадження слідчих дій та застосування заходів примусу, адже вони виконуються (або можуть виконуватися) негайно. Інший підхід характерний для постанов за результатами розгляду скарг, оскільки КПК прямо передбачає строки їх апеляційного оскарження. На нашу думку, у КПК слід прямо закріпити обов'язковість судових рішень, винесених у порядку судового контролю щодо рішень про провадження слідчих дій та застосування заходів примусу, незалежно від набрання ними законної сили.

Таким чином, для належної реалізації принципу обов'язковості судових рішень у стадії досудового розслідування необхідно:

1) викласти принцип обов'язковості процесуальних рішень у окремій статті КПК (передбачивши винятки, зокрема щодо подань);

2) передбачити неможливість звернення до суду із подання про обрання запобіжного заходу — взяття під варту, у разі незгоди прокурора із поданням;

3) закріпити обов'язковість судових рішень, винесених у порядку судового контролю щодо рішень про провадження слідчих дій та застосування заходів примусу, незалежно від набрання ними законної сили.

Література

1. Муратова Н. Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования: вопросы теории и практики. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989.
2. Дюрягин И. Я. Право и управление. — М., 1981.
3. Дубицкий А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы. — К.: Наук. думка, 1984.
4. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 3.
5. Черечукіна Л. Заходи процесуального примусу — арешт і тримання під вартою, які застосовуються за судовим рішенням // Право України. — 1998. — № 5.
6. Чорпобук В. І. Процесуальна форма подання слідчого про прийняття рішень в порядку судового контролю // Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. — О., 2004. — Вип. 22.
7. Тищенко О. І. Проблеми обрання та оскарження запобіжного заходу у вигляді взяття під варту в досудовому провадженні у кримінальній справі: Дис... канд. юрид. наук. — Х., 2007.
8. Маляренко В. Т. Обов'язковість рішень суду як одна з основних конституційних засад судочинства // Вісник Верховного Суду України. — 1999. — № 3.

УДК 343.133:343.224.1

С. М. Зеленський

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПОРУШЕННЯ СПРАВ ПРО СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ДІЯННЯ ОСІБ,
ЩО НЕ ДОСЯГЛИ ВІКУ, З ЯКОГО МОЖЛИВА КРИМІНАЛЬНА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ**

Дослідженню питань теорії і практики порушення кримінальної справи присвятили чимало праць відомі вчені В. С. Зеленецький, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, О. Р. Михайленко, Д. П. Письменний та ін.

Але стосовно проблем, пов'язаних із реєстрацією, розглядом, перевіркою заяв і повідомлень про суспільно небезпечні діяння дітей, що не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність (14, 16 років), то їх висвітленню не приділено належної уваги. Складність означених проблем зумовлена тим, що правові положення не враховують специфіку осіб даної вікової категорії і вчинених ними правопорушень. Вважаємо необхідним їх дослідження на основі загальних концептуальних наукових, законодавчих (законопроектних) положень і практики їх вирішення.

Орган досудового слідства або дізнання, прокурор або суд у зв'язку з тим, що цьому органу стало відомо про вчинений або підготовлюваний злочин, встановлює існування умов, які необхідні для провадження у кримінальній справі і приймає рішення розпочати це провадження або відмовити в такому.

Стадія порушення кримінальної справи — самостійна, початкова стадія кримінального процесу. Виходячи з п. 5 ст. 6 КПК України, якщо у заяві або повідомленні про злочин або під час їх перевірки буде встановлено, що діяння, яке підпадає під ознаки злочину, вчинила особа, що не досягла віку, з якого